

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ОСОБИСТОСТІ ДЕЗЕРТИРА В УКРАЇНІ

Визначення особистості дезертира є складною проблемою, яка вимагає розуміння самого механізму вчинення цього злочину, аналізу всієї сукупності особистісних властивостей індивіда, особливостей його поведінки та ставлення як до закону, так і до покарання в цілому.

Особливістю системного вивчення соціально-демографічних ознак полягає в тому, що за їх результатами можна зробити відповідні висновки з приводу інших якостей особистості дезертира. До них належать громадянство, стать, вік, місце проживання, сімейний стан, наявність дітей, освіта, рід діяльності до проходження військової служби, рід військ, військове звання; займана посада тощо.

За соціально-демографічними ознаками дезертирство вчиняється громадянами України чоловічої статі; за національним складом українцями; за віком, у своїй переважній більшості від 18 до 50 років, які мають повну загальну середню або професійно-технічну освіту, за сімейним статусом переважно не одружені, а якщо одружені то як правило мають 1 дитину, у своїй переважній більшості, особи що вчиняють дезертирство, виховувалися у неповних сім'ях, у зв'язку з чим мають лише одного з батьків, переважно матір, за місцем проживання мешканці міст; більшість осіб, які вчиняють дезертирство не мають цивільної спеціальності чи професії, до проходження військової служби не працювали; Особи, що вчинили дезертирство у своїй переважній більшості являються військовослужбовцями рядового складу Сухопутних військ, призваними на військову службу під час мобілізації в особливий період, за військовим званням як правило солдати/матроси, а у випадку вчинення дезертирства військовослужбовцями офіцерського складу - молодші лейтенанти.

Ключові слова: дезертирство, Збройні сили України, особистість дезертира, соціально-демографічні ознаки особистості дезертира.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особа що вчиняє злочин та її особисті якості завжди являлись однією із основних проблем науки кримінального права та кримінології.

Визначення особистості дезертира, являється складною проблемою, яка вимагає розуміння самого механізму вчинення даного злочину, аналізу усієї сукупності особистісних властивостей індивіда, особливостей його поведінки та ставлення як до закону так і до покарання в цілому, що і стало основним завданням нашого наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. За період незалежної України деяким проблемам дезертирства

в контексті вивчення військової злочинності присвятили свої праці: О. М. Артеменко, В. В. Бабаніна, В. М. Білоконев, І. Г. Богатирьов, П. П. Богуцький, В. П. Бодаєвський, І. В. Боднар, В. В. Бондарев, В. О. Бугаєв, М. Б. Головка, В. К. Гришук, В. С. Давиденко, Н. А. Дмитренко, С. Ф. Денисов, Ю. П. Дзюба, С. І. Дячук, М. М. Івлєв, Д. В. Казначєєва, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, Т. Ю. Касько, В. А. Клименко, Є. С. Ковалєвська, І. М. Коротпатнік, Я. С. Кулькіна, Д. Ю. Купар, Ю. Б. Курилюк, В. В. Кухар, Б. Д. Лєонов, І. І. Митрофанов, А. Р. Мухамеджанова, В. О. Навроцький, Т. Б. Ніколаєнко, А. Овчаренко, А. М. Ониськів, М. І. Панов, О. Р. Полегенька, В. П. Попович, Є. Б. Пузирєвський, О. М. Сарнавський, М. М. Сенько, О. В. Столярський, В. М. Стратонов, Є. Л. Стрельцов, О. С. Ткачук, М. С. Туркот, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, І. О. Харь, Г. І. Чангулі, В. В. Шаблістий, В. А. Шершенькова, О. О. Шкута та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у проведенні системного аналізу сукупності соціально-демографічних ознак військовослужбовця, що вчиняє дезертирство в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із загальних уявлень про особу, будь-яка людина, яка усвідомлює свої дії і свідомо поводить себе, є особистістю. Особистістю визнається і суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність, і незважаючи на свої негативні якості, він залишається учасником суспільних відносин, продовжує взаємодіяти з іншими людьми і суспільством взагалі [1].

За справедливим твердженням С. Л. Харитонова, особливість кримінологічного дослідження особистості, яка вчинила військовий злочин, полягає у тому, що вивчення стосується спеціального суб'єкта, яким є військовослужбовець, який окрім обов'язкових ознак загального суб'єкта злочину (фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності), має бути носієм додаткових (спеціальних) ознак, передбачених законом про кримінальну відповідальність (державно-правова, юридична й акмеологічна ознаки) [2, с. 182].

Визначення особистості дезертира, являється складною проблемою, яка вимагає розуміння самого механізму вчинення даного злочину, аналізу усієї сукупності особистісних властивостей індивіда, особливостей його поведінки та ставлення як до закону так і до покарання в цілому.

Особливістю системного вивчення соціально-демографічних ознак полягає в тому, що за їх результатами можна зробити відповідні висновки з приводу інших якостей особистості дезертира. До них належать громадянство, стать, вік, місце проживання, сімейний стан, наявність дітей, освіта, рід діяльності до проходження військової служби, рід військ, військове звання; займана посада тощо.

Результати вивчення статистичних даних Державної судової адміністрації України за 2014–2018 роки надали можливість встановити такі соціально-демографічні ознаки особистості дезертира в Україні.

Протягом досліджуваного періоду за вчинення дезертирства в Україні було засуджено 1351 особу, і всі вони є громадянами України, що пояснюється положенням ст. 1 Закону

України «Про військовий обов'язок і військову службу Закон України», відповідно якого захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України.

Військовий обов'язок не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні.

За національним складом: 86,6% – українці, 8,2% – росіяни, 5,2% інші національності, що в тому числі пояснюється і проросійськими поглядами деякої частини військових, особливо тих, що відмовилися покинути кримський півострів з перших днів анексії АР Крим військами РФ.

За статтю осіб: 99,5 чоловіки та 0,5% жінки, що в цілому відповідає загальній статистиці вчинення військових злочинів.

В. О. Пелецький свого часу таку ситуацію пояснював тим, що жінки в Україні, по-перше, не проходять строкову військову службу, по-друге, формування жіночої психіки завершується раніше, аніж у чоловіків, по-третє, жінкам не властивий авантюрний спосіб вирішення власних проблем [2, с. 114].

Вік особи, являється досить важливою соціально-демографічною ознакою особистості дезертира, з якою пов'язують її життєві орієнтації, захоплення чи інтереси, дає можливість відшукати правильний підхід до людини, пояснити її ті чи інші дії або вчинки.

За віком найбільшу кількість дезертирств вчинили особи у віці від 30 до 50 років – 43,6%, у віці від 18 до 25 років – 31,7%, від 25 до 30 років – 21,3%, від 50 до 65 років – 3,4% військовослужбовців.

Факт того, що більша частка військовослужбовців, які вчинили дезертирство, проживали в місті, говорить як про слабкість соціального контролю так і про специфічні труднощі у забезпеченні принципу невідворотності покарання за вчинений злочин.

Взаємозв'язок освітнього рівня та особи, яка вчиняє дезертирство говорить про її потенційні можливості у виконанні своїх соціальних функцій, що певною мірою залежать від рівня поведінки, культури та інтересів такої особи.

Освітній рівень осіб, які вчиняють дезертирство невисокий, переважну більшість складають особи, які мають повну загальну середню 46,4%, професійно-технічну 26,7% та базову загальну середню 18,4% освіту. Повну вищу освіту мають лише – 6,3%, базову вищу – 1,8% та початкову загальну 0,4% військовослужбовців.

В контексті загальної злочинності наявність сім'ї та дітей являється антикриміногенним фактором, проте в контексті вчинення дезертирства, за наявними статистичними даними судової практики, у 74,7% стає причиною вчинення дезертирства.

О. М. Литвак, досліджуючи злочинність, її причини та профілактику, приходять справедливого висновку, що формуванню особи злочинця також сприяє такий негативний фактор, як сімейне неблагополуччя [3, с. 52].

Вивчення сімейного стану осіб що вчинили дезертирство, дало можливість зробити висновки, що у своїй переважній більшості дезертирство вчиняють не одружені – 56,7 осіб, одружені – 33,9%, у незареєстрованому шлюбі перебувають – 2,1%, розлучені – 6,1%, шлюбні відносини фактично припинено – 1,2%.

Мають дітей – 34,7%, з них: 1 дитину мають 91,6%, 2 дитини – 7,3%, три дитини – 0,7%, більше 3 дітей – 0,4%.

Не мають дітей 65,3% осіб, що вчинили дезертирство.

Сьогодні багатьма кримінологами встановлено суть та значення антикриміногенного впливу сім'ї на особу злочинця. Неприятливі сімейні відносини характерні для значного числа суб'єктів злочинів, і дезертирство не являється тому виключенням.

Військовослужбовці, які вчинили дезертирство, у своїй переважній більшості виховувалися у неповних сім'ях. 73,2% опитаних нами респондентів, що вчинили дезертирство мають лише одного з батьків, 61,6% – тільки матір, 32,3% – тільки батька та 11,3% – взагалі не мають батьків.

Умови, що сформувалися в суспільстві в період дії АТО та ООС супроводжувалися непоодинокую негативною реакцією батьків та рідних, що свідчить про зростання військово-соціальної патології, яка призводить до величезних і непоправних втрат цілісності суспільства й загрози збереженню суверенітету в державі.

Пояснення високої вікової криміногенності особи, яка вчиняє дезертирство у молодому віці від 18 до 25 років (31,7%) полягає у недостатній соціалізації деяких осіб молодого віку, а у більш зрілому від 30 до 50 років (43,6%), як правило, отриманими, у ході бойових дій чи виконанні спеціальних завдань, психологічними травмами. І чим складніша у військовослужбовця ситуація, що складається під час проходження

служби та чим менше така особа підготовлена до правомірного її вирішення, тим вірогіднішою є імовірність відступу від загальноприйнятих вимог закону, у зв'язку з чим, як у військовому так і в кримінологічному відношенні надзвичайно важливою є підготовка осіб до військової служби, і в першу чергу морально-психологічна.

За місцем проживання, переважну більшість дезертирів складають мешканці міст 76,7% і 23,3% сільської місцевості, що пов'язано перш за все, з тим, що в сільській місцевості більше, ніж у містах, зберігся дух патріотизму та відповідальності за захист Вітчизни, а для деяких військовослужбовців з сільської місцевості служба в ЗС України іноді являється майже не єдиною можливістю змінити своє життя.

Одним з основоположних факторів, що визначає ступінь і характер криміногенної деформації особи злочинця, яка вчиняє дезертирство в Україні являється його місце у сфері трудової та суспільно корисної діяльності, у зв'язку з чим лише 38,6% анкетованих осіб, що вчинили дезертирство вказали на наявність у них певної цивільної спеціальності чи професії.

За місцем роботи до проходження військової служби 21,6% осіб, що вчинили дезертирство, складають робітники. Особи, що проходили службу за контрактом – 19,1%, приватні підприємці – 1,1%, державні службовці – 0,3%, інше – 3,1%. Ніде не працювали 54,8% опитаних респондентів.

За родом військ переважна більшість дезертирств вчиняється в Сухопутних військах – 98,6%.

Вчинення дезертирств у Військово-морських силах було характерним у період з 2014 до 2016 року та у своїй сукупності складало 6,4%, що пояснюється анексією РФ, АР Крим, яка є морським регіоном нашої держави, у зв'язку із чим значна частина військовослужбовців не повернулася на материкову частину України.

За військовим званням з числа військово-вслужбовців, що вчинили дезертирство, переважну більшість складає рядовий склад (73,1%): солдат/матрос – 61,8%, старший солдат/старший матрос – 11,3%.

Ми підтримуємо позицію Н. А. Дмитренко та О. О. Шкути з приводу того, що в обстановці глибокої кризи ЗС України, як спеціального інституту, серйозною проблемою в армії є компетентність і військово-службова придатність сержантського й старшинського складів. Соціальне, правове та матеріальне становище не відповідає призначенню, яке вони повинні реалізовувати.

Непринятною, на наш погляд, є обстановка у військах, за якої абсолютна більшість осіб сержантського складу не має відповідної підготовки для управління підлеглими. Ситуацію загострює та обставина, що велика частина засуджених є молодшими командирами, а не рядовими військовослужбовцями [4, с. 92].

За результатами дослідження встановлено, що у 2014–2019 роках переважну більшість (76,8%) військовослужбовців, які вчинили дезертирство, склали особи призвані на військову службу під час мобілізації в особливий період, 18,1% особи, що проходили військову службу за контрактом, 4,2% військовослужбовці строкової служби та 0,9%, офіцери кадрової військової служби.

На підставі викладеного можемо зробити висновок, що за соціально-демографічними ознаками дезертирство вчиняється громадянами України чоловічої статі; за національним складом українцями; за віком, у своїй переважній більшості від 18 до 50 років, які мають повну загальну середню або професійно-технічну освіту, за сімейним статусом переважно не одружені, а якщо одружені, то зазвичай мають 1 дитину, у своїй переважній більшості особи, що вчиняють дезертирство, виховувалися у неповних сім'ях, у зв'язку із чим мають лише одного з батьків, переважно матір, за місцем проживання мешканці міст; більшість осіб, які вчиняють дезертирство, не мають цивільної

спеціальності чи професії, до проходження військової служби не працювали; особи, що вчинили дезертирство у своїй переважній більшості є військовослужбовцями рядового складу Сухопутних військ, призваними на військову службу під час мобілізації в особливий період, за військовим званням, як правило, солдати/матроси, а у випадку вчинення дезертирства військовослужбовцями офіцерського складу – молодші лейтенанти.

Список використаної літератури:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. С. 37.
2. Харитонов С. О. Ознаки військовослужбовця як спеціального суб'єкта військових злочинів. *Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). Харків : Право, 2015. С. 181–184.
3. Литвак О. М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ : Україна, 1997. С. 52–53.
4. Дмитренко Н. А., Шкута О. О. Злочинність у Збройних Силах України: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія. Херсон : Гельветика, 2022. 186 с.

Rieva A. O. Social-demographic characteristics of the desert personality in Ukraine

Determining the personality of a deserter is a complex problem that requires understanding of the very mechanism of committing this crime, analysis of the entire set of personal characteristics of an individual, peculiarities of his/her behavior and attitude to both the law and punishment in general.

The peculiarity of the systematic study of socio-demographic characteristics is that based on their results, it is possible to draw appropriate conclusions about other personality traits of a deserter. These include citizenship, gender, age, place of residence, marital status, presence of children, education, occupation before military service, type of military, military rank, position held, etc.

In terms of socio-demographic characteristics, desertion is committed by male citizens of Ukraine; by ethnicity, by Ukrainians; by age, the vast majority are between the ages of 18 and 50, with a complete secondary or vocational education, by marital status, mostly single, and if married, they usually have 1 child, the vast majority of persons who commit desertion were brought up in single-parent families, and therefore have only one parent, mostly a mother, and are urban residents; the majority of persons who commit desertion do not have a civilian profession or occupation, and did not work before military service; the vast majority of persons who commit desertion are soldiers of the Army, called up for military service during mobilization in a special period, usually soldiers/sailors by military rank, and in case of desertion by officers - junior lieutenants.

Key words: desertion, the Armed Forces of Ukraine, the personality of a deserter, socio-demographic characteristics of a deserter.